

# A magyar irodalmi népiesség az 1850-es években és a délszláv népköltészet

FRIED ISTVÁN

A szerb-horvát népköltészet az 1810-es esztendőök óta jelen van a magyar irodalomban és az irodalmi köztudatban. Joggal beszélünk tehát — HORVÁTH János találó megjegyzése nyomán — „manier”-ről,<sup>1</sup> mikor egy versnem és egy verselési mód magyar változatának történetét kísérjük nyomon. A tízes trocheusok, melyek a teraszos szerkesztéssel vannak egybekötve, KAZINCZY Ferentől — KÖLCSEYN és VÖRÖSMARTYN át — PETŐFI Sándorig páratlan diadalutat jártak be, és bár eredetük valódi népköltészeti forrásra utal, a magyar költészetben éppen nem népi vagy népies hangvételt segítettek érvényre jutni. Hiszen e versnem képes volt magasztos hangú legendák megszólaltatására (VÖRÖSMARTY: *Hedvig*), az érző lelkiállapot rezdüléseinek tomácsolására (KÖLCSEY lírájában), de még a biedermeier verset is elviselte (FIRTOSALYI Gerő: *Szerbusz dal = Remény, Zsebkönyv*, Kolozsvárt, 1839. 136.).

A szerb-horvát népköltészet befogadása is a „szerbus manier”-vágta szűk ösvényen indult el. KAZINCZY Ferenc ugyanis — GOETHE és HERDER figyelmeztetésére hallgatva — szándéka szerint szerb népéneket tolmácsolt, melynek baladás hangja, szagatott előadásmódja a régiség, a nemzeti hagyomány után vizsgálódó KÖLCSEYben visszahangzott, és bár VITKOVICS Mihály másfél évtizeden keresztül más irányba terelte a szerb népköltészetéről vallott nézeteket, példájával módosította a tízes trocheusok és a népköltészeti hang addig jórészt egyfelé tartó útját, mégis — a fejlődés paradoxona folytán — e módosult pályáiv tetten lehetővé a szerb-horvát népi epika és líra teljes értékű magyar érvényesülését. SZÉKÁCS József kötete fordulópontot jelent;<sup>2</sup> nemcsak azért, mert eredeti nyelvből készült fordításokat értékelhetünk, hanem azért is, mert szakszerű, személyes élményen alapuló magyarázatokat mellékel kötetéhez, s ezzel példát ad a haszonnal forgatható, a tudomány eredményeit népszerűsítő népköltészeti gyűjteményes kötetre, amely eddig ugyancsak hiányzott a magyar irodalomból. Igaz, Vuk KARADŽIĆ, majd JÁN KOLLÁR, sőt Stanko VRAZ és Sima MILUTINOVIĆ-SARAJLIJA gyűjtése nem volt egészen ismeretlen a magyar író-olvasó előtt, főleg Vuk KARADŽIĆ lipcsei kötetei ébresztettek élénk figyelmet, szinte kiadásukkal egy időben,

1. *Tanulmányok*. Budapest, 1956. 266–271. l. — E témáról újabban: GÁLDI László: *Szerb-horvát eredetű tízesünk*. In: *Szomszédság és közösség*. Szerk.: Vujicsics D. SZTOJÁN. Budapest, 1972. 285–310. l.
2. *Szerb népdalok és hősrégék*. Pest, 1836. Vö.: FRIED István: *Székács József és a szerb népköltészet*. In: *Szomszédság és közösség* 259–284. l.

majd folyamatosan az 1830-as esztendőkből is; de a tájékozódást nyelvi nehézségek hátráltatták, tulajdonképpen kevesen élvezték eredetiben a sokat idézett-utánzott szerb népdalokat. A közvetítő nyelv — szinte kivétel nélkül — mindig a német: leginkább TALVJ és GERHARD fordításkötete okozott bizonyos módosításokat; s mindazok, akik nem a szerb-horvát dalokat, hanem azoknak csupán német átültetéseit idézték-tolmácsolták, kissé keresett-irodalmias hangon szólaltak meg. Szinte nem is népköltészetet adtak vissza magyar nyelven, hanem a népköltészetéről szólt ábrándot; nem az egyszerűségekre törekedtek, hanem a német tolmácsok meg-nemesített változatainak visszaadására. Ez különösen akkor vált nyilvánvalóvá, mikor ERDÉLYI János magyar népköltési gyűjteménye is napvilágot látott. S ha e gyűjteményben még bőséggel találunk népies és nem népi énekeket, a kötet egésze meggyőzően tanúsíthatja, mi a különbség a műköltői igyekezet szülte népies és a valódi népdalok között. Ezzel párhuzamosan egyre több olyan tanulmány jelenik meg, amely immár a népismertetési és nem pusztán történeti-topográfiai szempontból szeretné fölmérni az egyes vidékek, országrészek szokásait, hiedelmeit; amely szeretné érvényesíteni a tudományos megfigyelés elveit, s a rögtönzésszerű leírás helyett a rendszerezésre törekszik.

A magyar irodalom útja a népiesség demokratizálódott, plebejus értelmű fogalmával gazdagodva<sup>3</sup> vezetett PETŐFI Sándor szintéziséig. PETŐFI Sándor összefoglalója a népies törekvéseknek: neki valóban sikerül a népdalok szerzése, az ő költészete valóban mindenkihez egyaránt szól (mint azt még BÜRGER követelte egykor a nemzeti költőjétől), az ő nézőpontja minőségileg új táj- és népszemléletet eredményezett, ennek csak egyik színe a népiességé. S evvel a tökéletességig fejlesztette a reformkor irodalmi népiességet célzó költői szándékait.

Nyilvánvaló, hogy PETŐFI lezart egy fejlődési szakaszt, tőle közvetlen út csak az utánzáshoz vezethetett, ahogy az 1850-es esztendőkből az epigon-líra virágzásának lehetünk tanúi. Ez nem jelenti azt, hogy a népiesség programja időszerűtlenné vált. Különösen nem akkor, ha a teoretikusok fejtegetéseinek bizonyos értelmű zártóságára gondolunk; ha azt vesszük figyelembe, hogy a magyar irodalmi köztudat is végigjárta azt az utat, amely a népi és a nemzeti azonosításában, mintegy időtlenné örökítésében az epigon-ságot eredményező „petőfieskedés”, a SZELESTEY Lászlók és LISZNYAY Kálmánok fémjelzte provinciális költészet felé mutatott, illetve maradi-konzervatív nemzeti életérzést-világot emelt követendő példává. ERDÉLYI János határozottan figyelte a költők és olvasók tévelygését, s a „kelmeiség” veszélyét mindenkinél jobban látta.<sup>4</sup> Ugyanő szegezte a kelmeiséggel szembe a népköltészet igazi értékeit, méghozzá az 1848—49-es szabadságharc keserű és kijózanító tanulságai felől szemlélve e kérdéseket. „Nekünk, magyarokul, a mai fejlődési fokozat szerint oda kellene dolgoznunk, hogy a velünk egy sorban levő népszakadékok szellemirányait mindinkább szőnjök be műveltségünkbe . . .”<sup>5</sup> Talán GOETHE világirodalom-koncepciója is hozzájárult ERDÉLYI humánus elképzeléseinek kikristályosodásához és formába öntődéséhez, de inkább arra kell gondolnunk, amit a népi dallamban egyesült egy állapotú népek közös poétikai, ám ezen túl politikai érdekeiről vallott: „mely maholnap a Duna völgyén új, erőteljes harmóniának veti meg hangalapját”.

3. E kérdésekről SÖTÉR István: *Nemzet és haladás*. Bp., 1963. 9—38. l.

4. SÖTÉR, i. m. 122—125. l.

5. ERDÉLYI János: *Kisebbségi prózái*. Sárospatak, 1863. I. 153. l.

Ha ennek az 1853-ban írott tanulmánynak „fedezetét” akarjuk földeríteni, bízást hivatkozhatunk ERDÉLYI János érdeklődésére a szerb, a szlovák és a rutén népdalok iránt, s arra a szándékra, amely — felülemelkedve a kutatás kezdeti, esetleges fokozatán — az egyetemes értékek, az általános törvényszerűségek szempontjából mérlegeli a nemzet szellemi termékeit. De ezen túl, olyan új — minőségileg új — szemlélet születésének vagyunk tanúi, amely már részeiben, elemeiben bennerejtezett az 1820-as, 1830-as esztendők ismertető-kommentáló, népköltészetet tárgyaló dolgozataiban (elsősorban TOLDY Ferencében, majd erőteljesebben SZÉKÁCS Józsefében), a Kisfaludy Társaság 1841-es népiesség-pályázatának egyik dolgozatában (mely a szlovák és a magyar népdalok közötti hasonlóságra mutatott rá,<sup>6</sup>) illetve ERDÉLYI Jánosnak az 1840-es esztendőkből szerzett írásaiban, majd a PETŐFI—ARANY-levelezésben, de ilyen egyértelműen csak a szabadságharc bukása után fogalmazódhatott meg. Ismételjük: a bukott szabadságharc tanulságai, az egymás ellen feszülő nemzetiségi indulatok kifáradásaelnyugvása, illetve az egymás felé tapogatózó kísérletek után írhatta le ERDÉLYI önmaga és a népiesség jövőjében hívó társak-olvasók számára ezeket a sorokat. S ezzel olyan hangot ütött meg, amely a magyar irodalom számára a szomszédos népköltészeteket érdeme szerint becsülő tette készíthetett. ERDÉLYI János felhívásszerű megállapításától egyáltalában nem független JÓKAI Mór fejtegetése a magyar irodalom küldetéséről.<sup>7</sup> A sokat idézett sorok között nyílt utalást találunk a nemzetiségi viszályokra: a különböző népek intelligenciáinak káros torzsalkodásai helyett az „irodalom” eszményített szerepét hangsúlyozza: „Az irodalom az, aki hódít és nem nyom el, aki túlviszi zászlóját a geográfiai határokon, s vendégszeretetet gyakorol láthatatlan szellemek iránt; aki nem vágyik sokat szemlélő tömegek, hanem értelmes lelkek után; aki érvényt szerez saját nemzetiségének, s mégis meg tudja osztani a magáét másokkal...”

JÓKAI ugyan 1857-ben (június—július hónapban) írta meg ezt a cikket, tehát tulajdonképpen kezdeményezéseket összegez: mégis, szókimondása és tájékozódásának iránya miatt az ERDÉLYIÉ mellé állíthatjuk. Összegez bizonyos törekvéseket, hiszen — igaz, nem szervezeten — már az 1850-es esztendők elején észrevehetően megszaporodnak főleg a déli szláv népek és a románok irodalmát-népköltészetét ismertető-tolmácsoló cikkek. A szerb-horvát népelet festése mindig népszerű témája volt a magyar hírlapirodalomnak. De az 1840-es évek végére témában-érdeklődésben bizonyos kifáradást vehetünk észre, az 1830-as esztendők tájékoztató-fordító lendülete alábbhagy, maga SZÉKÁCS sem tudja vagy nem akarja kultúráközvetítói munkáját továbbfolytatni. Az 1850-es esztendők azonban azt tanúsítják, hogy a korábbi tanulmányszerzők és fordítók biztos alapot építettek ki, a folytatás úgy következik be, mintha nem is volna néhány éves szünet.

6. FRIED István: *Die ungarische literarische Volksthümlichkeit und die slowakische Folklore.* = *Studia Slavica.* 1971. 131—143. l. — FENYŐ István: *Haza csak ott van...* (PETŐFI fellépésének előzményeihez). In: *Nép, nemzet, irodalom.* Bp., 1973. 362—382. l.
7. *A magyar irodalom missioja.* Magyar Szajtó. 1857 június—július. In: *Cikkek, beszédek IV.* Bp., 1968. 421—435. l. Elemzése során nem egészen azonos véleményre jut DÁVID Gyula: *Jókai.* Kolozsvár, 1972. 96—98. l. és CSUKÁS István: *Jókai és a nemzetiségek.* = *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominata. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum.* Tomus XIII. Supplementum I. Szeged, 1973. 23—24. l.

Elsőnek URHÁZY György útikönyvét emelnénk ki,<sup>8</sup> mint amely jól mutatja a tájékoztatás módszerét és lehetőségét. URHÁZY — a könyv indítéka szerint — úti beszámolót írt balkáni útvjáról. Az első tény, amely a szemünkbe tűnik, hogy bár URHÁZY több helyen járt, a leginkább a szerb vidékek néprajza és történelme érdekli. Érintkezik törökökkel, szerbekkel, bolgárokkal, arnautákkal; figyel a politikus nézetekre, a régmúlt idők emlékeire, de a népköltészeti darabokat nem csupán ékítésnek, színezésnek illeszti bele könyvébe. Azok szerves részei a népismertetésnek, s talán nem a pusztá véletlen játéka, hogy legjobban sikerült tolmácsolásai: a szerb Hunyadi-énekek. Tanulságos megjegyeznünk, hogy URHÁZY a délszláv népköltészet darabjait olvasgatva, készült balkáni kirándulására; nemcsak SZÉKÁCS szerb népdalait és hősrégéit tanulmányozta, hanem KAČIĆ MIOŠIĆ, VUK KARADŽIĆ kötetéről is tud, JÁN KOLLÁRTÓL idéz a szláv költészetre vonatkozólag, ismeri MILUTINOVIĆ, SUBOTIĆ, GAJ, Stanko VRAZ és KUKULJEVIĆ nevét. Dolgozatából természetesen nem derül ki, hogy milyen mélységben. Fordításaihoz magyarázatot mellékel, lábjegyzetben a szerb „commentár-író”-t idézi. Másutt a „szerb lakodalom(!)”-ról ad részletes leírást, a helyszínen járt riporter élenkségével számol be a koloról, a násznapról. Majd csak ezután tér rá a néprajzi beszámolóra, a lakodalom általános szokásainak jóízű elmesélésére (a megkérés, a jegyváltás szokásaira). A beszámolót ismét a személyes élmény lejegyzése váltja föl: „Én Szerbiában több ily lakodalmas néppel találkoztam.” Ez a kitérés azonban csak az érdeklődés ébren tartására szolgál, az ismertető veszi át a szót, amelyet már csak a fordítónak ad át. Ugyanilyen szeretettel és színességgel mutatja be a „szerb ünnepek és népszokások” című fejezetben a húsvéti, a virágvasárnap, a szent-györgy-napi, a karácsonyi és a pünkösdi eseményeket a népből, valamint a dodolához és a vukodlakhoz fűződő hiedelmeket, költői szemelvényekkel kísérve.

A magyar etnográfiai szlavisztikának jeles darabjai URHÁZY idézett könyvének a szerb népélettel foglalkozó fejezetei. Kiegészítői a SZÉKÁCS-kötet megfelelő ismertetései, és ezen túlmenően színes, jó újságírói tollal megírt beszámolók. Értéküket emeli, hogy nem egy esetben személyes élmény hatására keletkeztek, egykorú leírások; és nem könyvekből összeollózott szemelvények.<sup>9</sup> Bizonyos, hogy JÓKAI is a hatásuk alá került. *A bojárleány* című,<sup>10</sup> román tárgyú elbeszélésében például román népballadaként közöl egy tízes trocheusban írott hosszabb terjedelmű verset, melyről JÓKAI erdélyi és román tárgyú írásainak krónikása is joggal jegyezte meg: „valószínűleg szerb, de román vonatkozású”.<sup>11</sup> Valóban, nemcsak a versforma, hanem az ismétlések, az ismerős fordulatok is elárulják, hogy JÓKAI számára a szerb népköltészet volt ezúttal a forrás. Ha ilyen sorokat olvashatunk:

„Megy csatába három hősi bajnok,  
Első bajnok a magyar királyhős,

8. *Keleti képek*. Pest, 1854. — Vö. SZILÁGYI Sándor: *Emlékbeszéd Urházy György felett*. Bp., 1880. — JÓKAI Mór: *Urházy*. In: *Életemből* II. Bp., 1898. 293–294. l.

9. URHÁZY nevével gyakran találkozunk a szerb értelmiség vezető egyéniségeinek magánleveleiben is. Vö. BOŽIDAR KOVAČEK: *Prepiska izmedju Jovana Djordjevića i Antonije Hadžića*. Novi Sad, 1973. 17–20., 34–36., 54., 59. l.

10. *Véres könyv*. Pesten, 1855. I–III.

11. DÁVID, i. m. 103. l.

Másik János vajda, a törökrém.  
Harmadik Drakul, a moldován fő . . .”

akkor tüstént meg kell állapítanunk, hogy JÓKAI-nak sikerült eltalálnia a szerb népköltészet hangját; azaz a *szerbus manier* megkövetelte módon sikerül megszólalnia. Annál nagyobb a meglepetésünk, minél inkább tudjuk megközelíteni az író lehetséges forrásait. Láttuk, hogy URHÁZY könyve is megemlékezett a délszláv népköltészet magyar alakjairól, a Hunyadi-énekekből érdekes szemelvényeket hozott. Visszafelé nyomozva: SZÉKÁCS József már többször idézett könyvében is megtalálhatjuk az URHÁZY által is tolmácsolt egyik dalt, valamint az egyik hősenéket. De a tematikai-kifejezésbeli rokonság is szembeűnő a SZÉKÁCS átültette balladákkal, akár a szkadári, akár a rigómezei leánykáról énekelt epikus verset olvassuk, motívumrészében, kifejezőeszközeiben hasonló megoldásra lelünk. De egy ekkor még ismeretlen, csak jóval később közzétett horvát népének is meglepően rokon a JÓKAI-szerzette balladával:

Prvo jezdu jezdi Ugrin Janko vojvoda,  
Drugi mi ti jezdu jezdi crni bane Mihaile,  
Mihaile bane,  
Po za njemu jezdu jezdi Sekule Drakuloviću . . .”<sup>12</sup>

Az könnyen érhető, hogy a horvát és a szerb énekek még ULÁSZLÓ király halálát is a rigómezei csatának tulajdonítják, JÓKAI természetesen a történeti eseményekhez híven a várnai csatátérre teszi a szomorú eseményt. A leány óvóféltő szerepe sem ismeretlen a délszláv népköltészetben. JÓKAI tehát tematikailag és kifejezésbelileg sikerült alkotással ajándékozta meg a magyar irodalmat. Hogy ez így történt, azt JÓKAI nem felvillanásszerű, hanem állandó érdeklődésének kell tulajdonítanunk. JÓKAI ekkor is, később is minden alkalmat megragadott arra, hogy kifejezést adjon a délszláv népének iránt érzett csodálatának. Nemcsak a kései JÓKAI regények és elbeszélések (*Egy játékos, aki nyer; A három márványfej; A Magláy-család*) tanúskodnak erről. Ezekben maga alkot verset a délszláv népballadák modorában vagy lelkesülten ír a koloról, a guzláról. S bár nem tagadjuk, hogy SZÉKÁCS, URHÁZY és mások könyvei jócskán alakították JÓKAI-nak a délszláv (és általában a szláv) népköltészetéről kialakított képét, a személyes élmények ihletésének is nagy szerepet kell tulajdonítanunk. Már az 1846-ban megkezdett és 1855-ben kiadott *Szomorú napok* című regényben is elismerő sorokat olvashatunk a magyarhoni szlávok dalairól, az újvidéki Tököli-emlékünnepen hallott szerb liturgikus énekek a „szerb népdalok és hősköltemények melódiáira” emlékeztetik;<sup>13</sup> 1864-ben pedig részt vesz egy estélyen, amelyet a szerb fiatalok rendeznek Pesten, a Lövöldében. S itt nemcsak Kornelije STANKOVIĆ, jeles zeneszerző szerb motívumokkal gazdag szerzeményeiben gyönyörködik, hanem SZÉKÁCS József, JOVANOVIĆ ZMAJ, ÁCS Károly és a pesti egyetem szlavisztikai tanára, FERENC JÓZSEF társaságában hallgatja a változatos műscr-

12. V. BOGIŠIĆ: *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa*, Knjiga prva. Biograd, 1878. 63. l. — Ezenkívül még: Vojvoda JANKO donosi u Budim ruku kralja Vladislava pogibšega u boju: BOGIŠIĆ, 78—80. l.  
13. JÓKAI: *Tököli emlékünnepe Újvidéken*. In: *Életemből* I. Budapest, 1904. 120. l.

számokat. A tudósító szerint „együtt jártuk a kólct és a csárdást, együtt ittuk a bort; együtt hallgattuk a magyar és a szerb dalokat.”<sup>14</sup> Mindehhez csak az Antoinje HADZICHOZ és Jakov IGNJATOVIČHOZ fűződő intenzívnek tűnő kapcsolatait tesszük hozzá,<sup>15</sup> s most már érezhetjük, hogy nem szokványos érdeklődés fűzi a délszláv népek énekeihez. E kapcsolat azonban nemcsak a regényeket színező motívumok hitelességében gyümölcsözött; kihatott JÓKAI tájékozódására is. A szláv (s ezen belül kiváltképpen a délszláv) népek dalainak, mondáinak őszinte tisztelete általában a népdal, a népballada magasra értékeléséhez vezetett, s ahhoz a már ERDÉLYI által megjelölt célkitűzéshez, amely a magyar írók számára a környező népek művészetének megismerését-megismertetését jelölte meg. JÓKAI nemzetiségpolitikája természetesen nem egyértelmű, sőt néhány esetben közelebb áll a kormányok által vallott fölfogáshoz, mint „*A magyar irodalom miszioja*” című cikkéhez. De egy kérdésben feltétlenül következetes maradt: s ez a szláv népek művészetének becsülése. Ez nem választható el a magyar irodalom etnográfiai érdeklődésétől, a „népi” és a „népies” fogalmkörének meghatározásától, amely például ARANY Jánost is foglalkoztatta. Maga JÓKAI példátlan beleérzéssel — forrásait messze meghaladó szemléletességgel adta vissza a szerb és a román népdalok világát, tudta szinte az etnográfiai hitelesséig beszéltetni népi hőseit (mint a kései *Sárga rózsza* című kis remekművében). Hogy idáig eljutott az író, abban a különböző népköltészetek tüzetes ismerete segítette. JÓKAI nem véletlen- vagy alkalmyszerűen foglalkozott a környező népek költészetével, hanem módszeresen. Bebarangolta — többször is — Erdélyt, járt a Vág völgyében, ismerte az Adriai-tenger partja mellett élő emberek szokásait, s szerkesztőként tevékenyen szolgálta a különféle népek kulturális cseréjét. JÓKAI cikke és népköltészeti fordításai-átköltései kettős értékkel rendelkeznek: egyrészt példát adnak a környező, szomszédos népek irodalmának és művészetének megbecsülésére, s ez az inkább angol—francia—német—orosz tájékozódású irodalmi életben nem csekély érdem. Másrészt ezáltal a népies, illetve a népköltészetet rendkívül magasra tartó, s az etnográfiai kutatásokat egyre tudományosabbá és megalapozottabbá tevő, az összehasonlító irodalomtudomány felé igyekvő magyar művelődésnek is jelentékeny szolgálatot tesz.

JÓKAI felhívására Ács Károly válaszol a legbeszédesebben: „hozzáfogok a román, török, szerb, illyr, tót s lengyel irodalom időnkénti ismertetéséhez, aszerint mint tehetségeim és egészségi körülményeim engedik.”<sup>16</sup> Ács Károly a szerb és a román népköltészetnek valóban jó ismerője és fordítója lett. Igyekezete arra is kiterjedt, hogy társalgási könyvet adjon az érdeklődők kezébe. Tárgyunk-

14. *A szerb ifjúság mulató estélye. Fővárosi Lapok.* 1864. II. 273. szám. — A szerb énekekről másutt is ír JÓKAI: *A szerb beszeda.* = *A Hon.* 1864. jan. 13. Idézi: CSUKÁS... 33—34. l.
15. L. 13. sz. jegyzetet. JÓKAI 1860—61-ben több verset szentel a délszláv—magyar kapcsolatoknak. *Adjon Isten, fogadj Isten* c. költeményében a szerbeket „*hős testvérnép*”-ként emlegeti, 1861-ben „*Montenegrói dal*” címen dicsőíti meg a montenegrói szabadsághősöket, 1860-ben pedig „horvát monda” nyomán írja meg *A bán futárja* című balladát, amelyben a horvát—magyar összefogás szükségességét hangoztatja. *Mindhiába* és *Legyen úgy, mint még nem volt* című versei általában hangoztatják a nemzetiségek megbékélésének fontosságát (*Költemények* I. Bp., 1898.)
16. *Irodalmi levél Jókai Mórhoz. Magyar Sajtó.* 1857. aug. 14. In: JÓKAI... *Cikkek*... 835. l.

hoz tartozik annak megállapítása, hogy — e könyvben — a közmondásokat (melyekből jócskán közöl) az eredeti fordulatok szerint hasonlítja össze. Véleményét a beszélgetésekbe rejtett mondatok árulják el: „Minél szorosabb érintkezésbe jönnek a nemzetek egymással, annál elkerülhetlenebb szükség azok nyelvének ismerése” — formálja át JÓKAI gondolatát a szellemi termékek cseréjéről. Másutt szinte a pánszlávizmustól megrettenő véleménnyel szegezi szembe: „És a szláv nyelv hasznos, mert sok millió beszél Euróában. Ezek könnyen megértik egymást. Már számos tudományos könyvük van.” S végül még egy idézet, amely már közvetlenül JÓKAIHOZ kapcsolódik: „A szerbdalok (!) igen szépek, adja elő ön mind a három kötetet.”<sup>17</sup>

A *szerb népköltészet* című értekezése<sup>18</sup> már csak azért is megérdemli különös figyelmünket, mivel összefoglaló jellegű. A tanulmányban az 1850-es évek népköltészet-szemlélete konkretizálva, adott anyaggal szembesítve elemezhető. Kifejezi azt a csodálattal vegyes elemző hajlamot, amely KÖLCSEYTŐL kezdve ARANY Jánosig vezette a magyar teoretikusokat, a szerb népköltészetéről a magyar hajdankor népköltészetére következtetve. A szerb nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni — vallja Ács Károly dolgozata végén, KÖLCSEY: *Nemzeti hagyományok* című értekezésének alapgondolatát variálva. Másutt azt állapítja meg, hogy a szerb népköltészet története még nincs megírva, a pogányságból rezeget át valami „más mondák és legendák színezetük után tüstént ázsiai honukra emlékeztetnek”. ARANY János viszont éppen azon kesereggett, hogy nem vagyunk olyan szerencsés helyzetben, miszerint „egy népileg naiv, de nemzetileg önálló irodalomnak a hajdankorból fennmaradt gyöngyeire büszkén” mutathassunk; míg — állítja szembe ARANY János — „a szerb ajk Szibinyáni Jankót nem felejthet”.<sup>19</sup> E két megállapítás közé kell illeszteniünk Ács többi megállapítását, amelyeknek forrásait maga adja meg hivatkozásaival: HERDER, SZÉKÁCS, GOETHE, ŠAFÁRIK, VUK KARADŽIĆ, FORTIS, TALVJ, KARAMZIN neve tűnik a szemünkbe. Nyitó megállapítása jócskán túlzásnak hat: „A népköltészet Európa minden népe között haldoklik. Csak a szláv törzsű nemzetek között lelhetni még az élővirágot egész természeti bujaságában nőtten, hanem ezek között is a szerbek és dalmatáknál áll teljes pompájában és szépségében.” Nem is tekintjük másnak e megállapítást, mint az olvasó érdeklődését fölkelítő hatásos fogásnak. A szláv nemzetkarakterológiát ŠAFÁRIK nyomán adja meg: PROKOPIOS, bizánci történétíró sokat idézett munkájának a szlávok énekszeretéről írott mondatait ismétli. Majd: ahol egy szláv nőt találunk, ott ének is hallatszik — hangzik ŠAFÁRIK nyomán. Ami a műfaji megközelítést illeti, ott Ács lényegesen határozatlanabb, a szerbeknek — szerinte — nincsenek románcaik. E kérdést nem is fejtegeti, hiszen — a továbbiak bizonyítják — nem dolgozik tiszta műfaji fogalmakkal. „A szerb dalokban kifejezett szerelem természetes és szíves, az emberi kebel túlradó érzelmét a gyöngéd hajlam és égő szenvedély különböző árnyéklataiban mutatja, hanem sohasem fellengző, mindig természetes, mindig egyszerű és sokkal mélyebb, tisztább a női, mint a férfi

17. *Magyar, német és cseh-tót beszélgetések otthon és úton*. Pest, 1859., *Magyar, német és szerb beszélgetések otthon és úton*. Pest, 1859., *Magyar, német, olasz, román, cseh-tót és szerb beszélgetések otthon és úton*. Pest, 1859.

18. *Magyar Sajtó*. 1857. 238—241., 247. szám.

19. *Összes Művei X. Prózai Művek* 1. Budapest, 1962. 219. l.

szívekben.” Ez az idézet Ácsnak inkább kommentáló-leíró, mint elemző, inkább a tárgyat, mint a műfaji sajátosságokat megközelítő módszeréről tanúskodik. Igaz, a szerb hőselemek, kisebb epikus költemények műfajáról még ARANY is tartózkodóan nyilatkozik: „A német őseposz, a cseh kráľudvari kézirat, a szerb kisebb elbeszélések, az éjszaki ballada és spanyol románc . . .” — olvassuk egy felsorolásában. De ARANY János a fogalmazás egyhangúságától is óvakodhatott, mikor a „kisebb elbeszélések” címszó alá vette a szerb epikus verseket.<sup>20</sup> A Kisfaludy Társaság joggal érezte tehát annak szükségét, hogy a ballada meghatározására pályázatot írjon ki. Hiszen Ács Károly dolgozata is tükörképe a műfajokban uralkodó zűrzavarnak. S tegyük hozzá, hogy a pályázat dolgozatai messze nem vallottak egyöntetű nézetet. Az egyik pályázó a szerb hősdalokat „románcák”-nak tartotta, igaz, inkább BODENSTEDT véleményét tolmácsolta, mint önálló elemzés eredményét.<sup>21</sup> A pályázat nyertese, az alapos elméleti fölkészültségű GREGUSS Ágost egy helyütt szerb románcról beszél, másutt a motívumrokonság alapján említ együtt románcot és balladát, majd TALVJ nyomán „szerb regedal”-t, illetve mondát ír le. Összegezőképpen mégis „románc”-nak nevezi a szerb hősdalokat, s a leginkább a Cid-románcokhoz érzi hasonlóknak.<sup>22</sup>

E kérdés tisztázása azért is tanulságos, mert szemléletesen láttatja, hogy a szerb népköltészet fölvetette (akár tematikai, akár műfaji) problémák fontos elméleti tudnivalók megfejtéséhez vittek közelebb. Így nem csoda, hogy mikor GREGUSS 1860. november 29-én a Kisfaludy Társaságban székfoglaló előadását tartja, „népköltészeti irodalmunk” címszava alá utalja a BAJZA József, SZÉKÁCS József és KONDOR Lajos tolmácsolta szerb, az Ács Károly fordította román és a SZEBERÉNYI Lajos által átültetett szlovák népdalokat is, hangsúlyozva, hogy nemcsak a magyarok, hanem a „hazánkbeli” többi népek is képviselve vannak itt. S amit elméleti következtetésként leszögez, az részben a délszláv népköltészet tanulmányozásából is ered; a fordítások mellett a magyarázó tanulmányok, a HERBERTŐL, TALVJig ívelő külföldi szakirodalom segítik GREGUSS annak kimondásához: „a műköltészetnek a népköltészet forrásához kell járulni, hogy tartalomban és idomokban gyarapodjék, gazdagodjék, hogy merevségét ruganyosság, bágyadtságát elevenség váltsa fel: valamint a régi országlatok is az által erősítik meg magokat, hogy a népelem szélesebb alapjára támaszkodhatnak.” Majd figyelmeztet: „A költészet (. . .) először mint népköltészet jelentkezik; népiesből emelkedik nemzetivé, nemzetiből egyedivé, egyediből egyetemessé . . .” GREGUSS a népiesség fejlődésének több fázisát különbözteti meg, „a népköltészetből okvetlenül műköltészetté kell fejlődni . . .” — vallja.<sup>23</sup> Ugyanakkor a népköltészetet fontos történeti adatként, gazdagító lehetőségként ismeri el, a magyar költészet számára nemcsak a magyart, hanem a többi népet is, mint

20. *Összes Művei XI. Prózái Művek 2.* Budapest, 1968. 386. l.

21. AJGÓ Lajos: *A ballada és románc története és elmélete.* = *Fővárosi Lapok.* 1865. 197–202. szám.

22. GREGUSS Ágost: *A balladáról és egyéb tanulmányok.* Bp., 1886. 66., 70., 72., 77. l. — Hogy e kérdés ma sincs megnyugtatóan megoldva a magyar szakirodalomban, azt ANGYAL Endre kritikai megjegyzése (*Jelenkor*, 1973. 5. szám 476–478. l.) bizonyítja, amelyet a *Szomszédság és közösség* c. id. kötetben megjelent VARGYAS Lajos-értekezéssel kapcsolatban írt (VARGYAS: *A magyar és a délszláv népbaldák összehasonlító vizsgálata*).

23. GREGUSS Ágost: *Külföldi népdalok.* Pest, 1866. *Előszó.* — Uő: *Tanulmányai.* Pest, 1872.



ezt a Kisfaludy Társaság kiadványaihoz írott értékes előszavai is bizonyítják.<sup>24</sup> GREGUSS fejtegetéseiből kitűnik, hogy ő egy népköltészeti alapból kiemelkedő műköltészetben látja a nemzeti jellegű líra és epika megvalósulási lehetőségét, mintegy törvényként írva körül mindazt, amit ARANY Jánosról hittek a kortársak. A népi-nemzeti iskola esztétikai kánonját fogalmazza meg, a ballada vonatkozásában is, a népköltészet műköltészetté emelésében is. A balladáról és a románcról leírtak széles és hosszan tartó pályát futottak be, a középiskolai tankönyvek szinte a legújabb időig eszerint magyarázták ezeket a műfajokat, annál is inkább, mivel GREGUSS nem elégedett meg a ballada elméleti és átfogó értelmű megközelítésével, hanem tüzetesen és a részletekbe menően magyarázta ARANY János balladáit is.<sup>25</sup> Fejtegetései a szomszédos népek irodalmában is visszhangzottak, mivel ott is hasonló balladatörekvéseknek vagyunk tanúi. A népköltészeti kiindulópont kérdésében azt kell felismernünk, hogy GREGUSS jóhiszeműen segít megvetni és elmélyíteni annak a konzervatív, magába zárkózó szemléletnek az alapjait, amelynek értelmében csak a népköltészetből kinövő, annak vélt stílárís eszközeit igénybe vevő — fölhasználó líra tarthat számot a nemzeti jelzőre. Ez később a teljes provincializmusba, illetve a szűkkörű, az európai költészet eredményeit figyelmen kívül hagyó, ugyanakkor a modern törekvéseket agresszívan kárhóztató nézetekben érte el csúcspontját. GREGUSSnál még nem erről van szó, az ő elméleti készültsége, esztétikai műveltsége megóvjá az ilyen veszélyektől, de írásában erre is lehetőséget ad, az efféle értelmezésektől sem határolja el magát.

Mindenesetre GREGUSS példája mutatja, hogy a délszláv népköltészet fordítói és értelmezői olyan széles körű ismeretanyagot halmoztak föl, amelyből az is meríteni tudott, akinek nem lehettek közvetlen ismeretei e tárgykörből. A fordításokat dicséri ez; hiszen előbb SZÉKÁCS József, majd ÁCS Károly, KONDOR Lajos és mások következetesen egy irányba tartó törekvéseket képviseltek. SZÉKÁCS kötetében kialakított egyfajta stílúst, hanghordozást a délszláv népdalok és hősregék magyar változatára. A balladás komorság, az etnográfiai hitelesség, az igyekezet a verselési hűségre (metszet stb.) a jellemzői ezeknek a fordításoknak. A tartalmi hűség ugyan nem mindig párosul költőiséggel; de feltétlenül érezzük, hogy a fordító a néplelet hű lenyomatának, mintegy etnográfiai bizonyítékának tartja a népdalt, a románcot.

Érdeemes ÁCS Károly egy fordítását e szempontból megvizsgálunk:

Búbánatos, bár hideg víz volnék!	Tužna jedna, da sam voda ladna!
Majd tudnám én, hogy hol csöregedeznék.	Ja bi znala, gdi bi izvirala:
A Száván, a hideg víz mellett;	Ukraj Save, ukraj vode ladne,
Hol eljárnak a gabonás hajók;	Kud prolaze žitarice ladje;
Hogy meglássam kedves szeretőmet,	Da ja vidim moje milo drago,
Virul-e a rózsa a kormányán,	Cvati li mu ruža na kormanu,
Hervad-e a szegfű a kezében,	Vene li mu karanfil u ruoi,
Mit szombaton búsan szakasztottam,	Što sam tužna u subotu brala,
S vasárnapon szeretőmnek adtam.	U nedelju mome dragu dala. <sup>26</sup>

24. Greguss azonos szövegű bevezetői a következő kötetekhez készültek: *Magyar — orosz népdalok*. Pest, 1870. — *Rómán népdalok*. Bp., 1877.

25. GREGUSS Ágost: *Arany János balladái*. Bp., 1877.

26. Vuk KARADŽIĆ: *Narodne srpske pjesme*. Knjiga I. U Lipiscu, 1824. 142. szám, 91. l.

A dal a szinte szó szerinti fordítás ellenére sem cseng eléggé szépen. S ennek nem a helyenként közvetlenül is tetten érhető költőietlenség, idegenszerű hangzás az oka: az első sor furcsa megoldása akár egy idegen világ jelzése is lehetne, a negyedik sorban az „eljárnak” (prolaze) nem eléggé szemléletes, ám ez talán szükséges megalkuvás. Az egész fordításon érezzük iskolás, a penzum „letudásának” kötelező jellegét. Nem vitatjuk, hogy Ács Károly — JÓKAI felhívására — őszinte lelkesedéssel fogott neki a tolmácsolásnak, de azt se feledjük, hogy rövid idő alatt igen sokat fordított, s ezek az átültetések csupán az eredeti szöveg tökéletes megértéséről, egy bizonyos költői modor elsajátításáról, az elméleti-ismertető jellegnek a dalszövegekben való érvényesüléséről tanúskodnak. Emellett azt se hagyjuk a számításon kívül, hogy Ács Károly nem volt költő, fordításai a szorgalmas, lelkiismeretes, tájékozott kultúráközvetítőről árulkodnak, s így fordításait részben kapcsolattörténeti, részben kultúráközvetítői érdemük miatt kell becsülnünk, de semmi esetre sem szabad túlértékelnünk a magyar műfordítás történetében játszott ihlető szerepüket. Viszont éppen ezért voltak alkalmasak arra, hogy JÓKAINAK, ARANYNAK, GREGUSSNAK elméleti tételeikhez *anyagként* szolgáljanak. A fordító személyisége nem takarta el azt, amit JÓKAI és ARANY ezekben a népdalokban kerestek. Az etnográfiai tények, vonatkozások nyersen, olykor idegenszerűen hatottak, a hiányolható verselési bravúr, a nagyszerű költői megoldás nem homályosíthatta el az eredeti fordulatokat, a kikövetkeztethető népköltési nyomokat. Amennyire nem ihletett további fordításokra, annyira szerencsésen járult hozzá az összehasonlító tudomány *anyaggyűjtéséhez*. Ács Károly mérsékeltlen él a népdalok állandó kifejezéseivel, szinte csak jelzészerűen; ám a motívumokat igyekszik pontosan feltüntetni.

A déli szláv népek költészete — a KAZINCZYTÓL VITKOVICS Mihályon, TOLDY Ferencen, BAJZA Józsefen át ERDÉLYI Jánosig terjedő előzmények miatt — különös népszerűségnek örvendett a magyar irodalomban, s ezt egy hírlapi cikk pregnánsan fejezi ki: „A déli szlávok, kik velünk csaknem ugyanazon földfekvési és politikai viszontagságok súlyát érezzék, a kedvezőtlenül helyzetű, de tehetséges népek közt legkésőbbben, de nem legkeveseb szerencsével karolták föl nemzeti nyelvüket; mely — mellékesen megjegyezve — a szláv testvérnyelvek közt leghangzatosabb; s a meleg égájl leányakint olasz dallamosság s görög hajlékonyság némi vegyületével bír.”<sup>27</sup> Ez az oka annak, hogy míg a szlovák irodalomból alig egy-két ismertető közül szemelvényeket, a szerb és a horvát irodalom szinte mindig megtalálta a maga tolmácsait, állandó igény mutatkozott a szerb és a horvát irodalom ismeretére.

Különösen — persze — a népköltészet ébresztett figyelmet. Az 1850-es esztendőkből már nemcsak értékeit elemezték, hanem a szerb és a magyar dalok rokonságát, sőt, „rokonulását” is tárgyalták;<sup>28</sup> a közös történeti múltból adódó motívumrokonságra mutattak rá, s a kölcsönös motívumkölcsonzésből származó közös hasznot is méltatták. VAHOT Imre azt fejtegeti, hogy „nincs élő nép, mely

27. K. A.: *Adatok a délszlávok irodalmi viszonyaihoz.* = *Budapesti Hírlap.* 1859. 230. szám.

28. Ennek fejtegetésére ARANY János is buzdított egy szerkesztői lábjegyzetében. Mikor a *Szépírodalmi Figyelőben* (1861. 11–12. szám) közölte a SZÉLL Farkas fordította *Szerb lakodalmi dalok és szokásokat*, „Wesely után”, ARANY rámutatott a szerb és a magyar népköltészet hasonló vonásaira, „ezért kívánatos volna ismernünk a határos népek szokásait”.

viSSzahatás nélkül fogadná el más nép befolyását. Ha a szerbek irodalma csinosult, gazdagodott volna miénk által, mi magunk is nyertünk volna tőlök bőven oly elemeket, melyek bennünket képesekké tesznek vala, hogy bizonyos tekintetben kezdeményezőik gyanánt lépjünk föl egész Európa irodalmában.”<sup>29</sup> Később VAHOT Imre alaposan kiegészítette fejtegetéseit a már címével is jellemző: „A magyar és szerb irodalom rokonulása” című dolgozatában.<sup>30</sup> Amit 1854-es írásában csak föltételez, óvatosan állít, azt itt kibontja, s a szerb és a magyar részről megnyilatkozó kölesönös ismerkedési-fordítási készséget nagyobb távlatból szemlélve, írja: „... hálával adózunk mi is mindazon írónak, kik a nemzetünk testéhez százados kapocccsal fűzött népfajok, különösen a szerbek és románok kevésbé ismert szellemi kincseit, különösen költészeti gyöngyeit a legnemesebb célból hű magyarisításban megismertetni buzgólkodnak, s azáltal a minden rosszat szülő, megrögzött népies előítéletek, ádáz indulatok vésszerűleg eloszlatják, s az emberiség testvérsülésének nagy eszméjét tetteg is valóítani törekcsenek.” VAHOTnak nem annyira poétikai-elméleti következtetései érdekesek, hanem a nemzetiségi békét szolgáló humánus elgondolásai, s bár szinte teljes számban felsorolja a délszláv népköltészet magyar fordítóit, a dalok jellemzésére már csak közhelyeket tud előszámolni: egyszerű, gyermetes (naív), kedélyes, mégis költői felfogású, erőteljes, eleven . . . S legfeljebb tematikai szempontból ajánlja a fiatal költőknek e népköltészet utánzását. KONDOR Lajos már a motívumcsere fontosságára figyelmeztet:<sup>31</sup> „Sok történeti kapocs köt össze bennünket e nemzettel, és sok jellembeli tulajdonban rokon az velünk, oly annyira, hogy az elfogulatlan vizsgáló szinte kétségbe jó az iránt, valjon mi sajátítottuk-e el azt tőlük, avagy ők sajátították el azokat tőlünk . . .” Itt már nemzetkarakterológiai vonatkozásban is találunk valami újat: a szerb—magyar rokon tulajdonságok emlegetése némileg ellentmond az uralkodó fölfogásnak, a népköltészeti motívumok hasonlósága messzibb érvényű következtetések levonására ad alkalmat. S hogy ez nem véletlen-egyszeri megállapítás, azt egy másik értekezőtől vett szemelvényvel igazoljuk: „Nem tudom, csalatkozom-e, de azon meggyőződésben vagyok, hogy a szerbek, minden nyelvi idegenségük daczára, sokkal nagyobb, akár külső, akár belső rokonságban állanak velünk, mint bármily más európai nép, nyelvrokonainkat kivéve.”<sup>32</sup> A népköltészet megismerése, motívumrendszerének elemzése — ezúttal — nem pusztán irodalmi vonatkozása-

29. VAHOT Imre: *Eger külseje, belseje általán véve*. . . = KUBINYI Ferenc—VAHOT Imre: *Magyar- és Erdélyország képekben*. Pest, 1854. IV. 54. l. E gondolat azonos megfogalmazása GREGUSS Ágost: *Irói arcképek*. Budapest, é. n. 136. l.

30. *Napkelet*. 1858. 51. szám, 801—802. l.

31. *A szerb népköltészetről*. = *Szépirodalmi Közlöny*. 1857/58. 1125—26., 1150—51. l. KONDOR egyéb munkáinak felsorolása és részben közlése KEMÉNY G. GÁBOR (szerk.): *A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből*. Bp., 1962. 430—434. l. Innen szemelvényes újraközlés: BORI Imre: *Magyar—délszláv szellemi kapcsolatok*. Gimnáziumi Segédkönyv. Újvidék, 1970. 86—93. KONDOR személyéről, tevékenységéről: ISTVÁN PÓTH: *Die erste Übersetzung von Mažuraničs „Smrt Smail-age Čengića”* — Lajos Kondor. = *Studia Slavica*. 1959. 192—199. l. — Uő: *Neke mađarske veze pjesnika Ivana Mažuranića*. = *Kolo III (CXXIII)* 1965. Br. 6—10. 472—477. l. — Magdalena ANDJELIĆ: *Mađarski prevodi Mažuraničevog speva „Smrt Smail-age Čengića”*. Uo. 543—569. . . — Uő: *Srpsko-hrvatska narodna poezija u mađarskoj književnosti XIX i XX veka*. Novi Sad, 1968. 95—115. l. (E fejezetben a szerzőnő KONDOR mellett URHÁZYRól és ÁCSRól is ír.)

32. KÖRNYEI: *Szerb legendák*. = *Nővilág*. 1857. 263—266. l.

sok megállapítására szorítkozik, hanem olyan fogalomrendszer kiépítésére teremti meg a kezdeti lehetőségeket, amely szöges ellentétben áll az általánosan elfogadott véleményekkel. A társtalanság, az egyedüllét élményéből, a magyar jellemvonások összegezéséből származó nemzetkarakterológiai fejtegetések szintén erősen kapcsolódnak a népiesség egyre szélesebb körben való érvényesüléséhez. Ebben az esetben KÖLCSEYTŐL SZÉCHENYITIG fejlődik ki a rendszer, amely a reformkorban egyre demokratikusabb töltést kap, s ERDÉLYI János humanista töltésű ábrándjához vezet „a nemzet családéletéről”.<sup>33</sup> Maga ERDÉLYI tágitja a nemzet-tudatot a dunatáji harmónia irányába, s ennek konkrét lecsapódása az általunk idézett néhány dolgozat.<sup>34</sup> Sajnos, még sokáig, szinte ADY Endréig és BARTÓK Béláig kell várunk a szomszédos népek művelődésének általános nemzeti érvényű befogadásáig. A XX. század azonban ilyen előzményekre támaszkodva kísérlethette meg a népiesség eltorzult magyarázatából fakadó nemzetkarakterológia helyesbítését, kiigazítását. Ha az egyik értekező a népköltészetet „népkölcsonőségi eszmetárgy”-nak nevezi,<sup>35</sup> az egyúttal azt is jelenti, hogy tudatosan el akar térni az egyoldalú, nemzetivé növesztett perspektívától, s a nagyobb egységben való szemlélés mellett tör lándzsát. Ezt a kérdést az IPOLYI Arnold: Magyar mythológiája körüli vita is fölvetette.<sup>36</sup> IPOLYI — mint erre az újabb kutatás rámutat — a népiesség reformkorban kialakult, demokratikus értelmezését vallja, KÖLCSEY és ERDÉLYI nyomdokaiba lépve; a Magyar Mythologia „hivatva van egy józanabb új történeti iskolának megalapításául szolgálni”. Mitológiájában a népi emlékekre, a népmondákra apellál, s a lényegyet tekintve tér el a HORVÁT István nevével fémjelzett — nem egyszerűen tudománytalan, hanem — konzervatív-nemesi nemzetszellelettől, amelynek arisztokratikus felfogása, a népköltészetet tagadó volta éppen IPOLYI fejtegetéseinek a fényében tűnik ki. IPOLYI a népieskedéstől, a „kelmeiség”-től is elhatárolja magát, s az ERDÉLYI János kialakította fogalomrendszerben próbálja elhelyezni a néphagyományra alapított tételeit. Mindez ott kapcsolódik tárgyunkhoz, ahol IPOLYI bizonyítóanyagának részleteit kezdjük el vizsgálni. Ez az ARANY János könyvtárában is föllelhető és költőnk által sűrűn használt mű a szláv irodalmak és népköltészetek tüzetes tanulmányozása után jött létre. IPOLYI ugyan azokkal hadakozik, akik a magyar szavakat és a mondákat kivétel nélkül mind szláv eredetre vezetik vissza, álláspontja azonban jól mutatja az e kérdésben később részletesebben kifejtett véleményét. „Valamint már magában üres kérdés a nyelv kölcsönzés és sajátításának a nyilvánosnál mélyebben ható feszegetése, miután utolsó elemében nagyobbára ósnyelvi eredet és szóképzésre jövünk, vagy pedig viszonyos elsajátításokra; úgy van az a mythosnál méginkább, ugyan azon belső s külső az emberi természet mélyében fekvő okoknál fogva találunk hasonló s eltérő, bár a végelemben ismét találkozó képleteket; ennél fogva, miután teljes elszigeteltségnek egy népnél sem volt helye, amellet már, hogy mindnyája eredetegységre vihető vissza, minde-

33. Vö.: FENYŐ, i. m. 116–178., 379–380. l.

34. A dolgozatokat is, szerzőik munkásságát is többen méltatták már. Pl. ÁCS Károly román népdalfordításairól DÁVID Gyula és DOMOKOS Sámuel is megemlékezett (vö.: KEMÉNY, i. m. 422–427.), de ÁCS tanulmányait nem hozták kapcsolatba a népiesség fejlődésével.

35. Vö.: 32. sz. jegyzet.

36. VÁRKONYI Ágnes: *Népiesség és történettudomány (Ipolyi Arnold születésének 150. évfordulójára)*. = *Századok*. 107. 1973. 523–527. l.

nütt helye volt az elsajátításnak, itt is, amott is, viszonyosan vétegett s adatott nálunk s másoknál, és hanc veniam damus petimusque vicissim.” Ha arra gondolunk, hogy a székely népballadák „eredete” miatt román és magyar tudósok csapnak majd össze; ha figyelembe vesszük, hogy a *Szilágyi és Hajmási* című széphistória ürügyén a szlovák és a magyar nacionalizmus fogja vívni tudományosnak éppen nem nevezhető esatározásait, akkor látjuk IPOLYI világos okfejtésének, az összehasonlító néprajztudományt célzó vélekedésének igazi jelentőségét. Nincs mit csodálkoznunk, mikor forrásait tekintjük át. A „külföldi mythologiai irodalom”-ból bőven merít, és sorrendben elsőnek szláv forrásait említi: RIMAVSKÝ „*Slovenské povesti*”, Levoča, 1845. c. gyűjteményét értékeli, de elismeréssel szól a KOLLÁR szerkesztette szlovák népköltési gyűjteményekről is. Használ a forgatta VUK KARADŽIĆ „nép- és hősdalai”-nak „számosb német s magyar fordítás”-ait, különösen sokat idézi HANUSCH: „*Wissenschaft d. slavischen Mythus*”, Lemberg, 1842. c. könyvét. Hivatkozik lengyel népmese-, illetve közmondásgyűjteményekre, valamint a Božena NĚMCOVÁ gyűjtötte cseh mesékre (Prága, 1845.). „Ha már az összes mai tudományos vizsgálati eljárásban a párvonalazás különösen a philologiai tudományoknál kitűnő sikerrel alkalmaztathatik, s ebben ismét sehol sem több eredménnyel, mint e néphagyományos elemek tekintetében” — indokolja meg IPOLYI, miért fordult külföldi forrásokhoz is a magyar mitológiát megvilágítandó (a szláv forrásokon kívül, másodsorban román, majd német, végül finn könyveket, értekezéseket jelöl meg).<sup>37</sup>

Az 1850-es évek délszláv tárgyú értekezéseit az általános metodológiai vonatkozások emelik túl a kizárólagos irodalmi jelentőségén. A reformkorban demokratikus jelleggel feltöltődött népiességszemély — az 1848–49-es szabadságharc tapasztalataival gazdagodva — két irányban is továbbfejlődött. Az összehasonlító néprajztudomány felé vágott szélesebb csapást, valamint a nemzetiségeket is magába ölelő „harmónia” kialakítását is megcélozta. Olyan anyagot gyűjtött össze, amely ösztönzőleg hatott a további kutatásra, lényegesen formálta még olyan eredetien gondolkodó teoretikusoknak álláspontját is, mint amilyen ARANY János volt. Másrészt a nagyszerűen induló magyar „jugoszlavisztika” folytonosságát képviselte, átvezetést a minden igényt kielégítő tudományossághoz, amely elsősorban SZEGEDY Rezső, HAJNAL Márton, majd BAJZA József munkásságával jelezhető, illetve a történettudomány vonalán a WENZEL Gusztáv, SZALAY László, PEŠTY Frigyes kifejlesztette hagyományok THALLOČZY Lajos nagyszabású szövegkiadásai és értekezései révén torkolltak bele ugyancsak BAJZA József sokirányú munkásságába.

Az 1850-es évek szerb sajtója is megérezte a magyar hírlap- és szépirodalom törekvéseinek humánus és tanulságokban gazdag jelentőségét. Magánlevelezésekben és újságokban bőven visszhangzott a szerb irodalom szava is,<sup>38</sup> amely az ERDÉLYI János kívánta dunatáji harmóniának lehetett volna egyik szólama.

Ennek az évtizednek magyar „jugoszlavisztikája” nem mindig hozott tudományos eredményeket, a műfordítások esendőségét is emlegetheti a kutatás.

37. IPOLYI Arnold: *Magyar mythologia*. Pest, 1854. VII., XXVIII–XXIX. l.

38. KEMÉNY, i. m. 432–433. l. Az antológia adatait dolgozza föl: Uő: *Motivi zblizanja u istoriji madjarsko-južnoslovenskih veza* (1790–1914). *Matica Srpska. Preštampano iz Zbornika za istoriju sv. 6/1972.* 38–41. l. — Kondor Lajos átültetéseivel másutt foglalkozunk.

De az őszinte megismerés, a baráti érzés, az új módszer kipróbálásának és mindjárt a gyakorlatba átültetésének vágya nem tagadható. Ezért növekszik ennek az évtizednek a jelentősége akkor, amikor a magyar irodalom és irodalomtudomány szláv érdeklődésének történetét kísérjük nyomon.

## *Южнославянская народная поэзия и народный характер венгерской литературы 1850 годов*

ИШТВАН ФРИД

Статья поставила себе целью, чтобы в одной до сих пор мало исследованной эпохи венгерской литературы рассмотреть вопрос о том, что извлеченная из народной поэзии поэтическая теория и практика, в какой мере содержит выводы вышедшей из печати издания сербохорватской поэзии. В процессе исследования вопроса мы установили, что и самые знаменитые венгерские поэты и писатели (напр. Янош *Арань* и Мор *Йокаи*), считали своим кровным делом углубленное изучение сербохорватской народной поэзии и ее плодотворное использование в венгерской литературе, ценности ее тематическо-жанровой и историческо-прозаической характеристики в венгерском литературном сознании.

Газеты и журналы, опубликованные в 1850 г. содержат богатый материал переведенной на венгерский язык южнославянской народной поэзии. Эти переводы являются не слишком поэтическими, но по верности своего содержания и с теоретической точки зрения теоретических исследований предоставляют ценный материал. Из практики южнославянской народной поэзии извлеченные выводы в произведениях венгерских эстетов обнаружены в разной форме. В своих эстетических статьях Янош *Эрдельи* и Мор *Йокаи* предлагают, чтобы венгерская литература переняла, использовала богатство народной поэзии соседних народов и в более высшем синтезе объединила все те выводы, идейные и формальные характеристики, которые характерны для литературы народов тождественной судьбы и развития. Подобные со сказанными взгляды утверждает и Агошт *Грегуш*. Но у него формы народной поэзии уже встречаются исключительно перепозитизированно в художественную поэзию. С этим создают обособленную, стоящей на высшем уровне замкнутую литературу.

В венгерском литературоведении 1850 годов, очень часто утверждалось родство южнославянской народной поэзии с венгерской народной поэзией, даже и их народного характера, и попробовали развить сформировавшегося эпохе реформы демократическую национальную характерологию. Упомянутые венгерские и южнославянские родственные свойства народной поэзии, являются частью той мысли, которую Янош *Эрдельи* сформировал под названием „гармония“ придунайских народов. С этой мыслью позднее, в 20 столетии встречаемся в поэзии Эндре *Ади* и в музыкально теоретической и этнографическо-собирающей деятельности народных песен Бэлы *Бартока*.

Венгерская „югославистика“ 1850 годов прошлого столетия из-за этого заслуживает необычное внимание.